

Bønders rettigheter – resultater fra en internasjonal undersøkelse

Utarbeidet av Vestfold Bondelag i samarbeid med Fridtjof Nansens Institutt
og Biodynamisk Forening

Tekst: Regine Andersen, prosjektleder ved Fridtjof Nansens Institutt
(Oversatt fra engelsk av Jon Magne Holten)

Et barn på vandring i en åker av förbeter. Foto: Svein Ø. Solberg.

Denne oversikten bringer resultater fra en internasjonal undersøkelse om bønders rettigheter som ble gjennomført sommeren og høsten 2005. Undersøkelsen gir konkret innhold til begrepet 'bønders rettigheter' og viser vei i bestrebelsene på å iverksette internasjonale bestemmelser på dette området.

Helt siden jordbrukets opprinnelse for omlag 10.000 år siden har bønder utviklet og forvaltet vår plantegenetiske fellesarv. De har tatt vare på frø og annet plantemateriale, videreutviklet det og utvekslet det seg imellom. Resultatet er blitt et ufattelig mangfold av plantearter og plantesorter som danner grunnlaget for

all matproduksjon i dag. Likevel har bøndene så langt ikke mottatt noen form for gjengjeld for deres sentrale bidrag til global matsikkerhet, og de fleste som fortsatt tar vare på dette mangfoldet i jordbruket i dag lever i fattige kår på landsbygda i utviklingsland. Dette er bakgrunnen for bønders rettigheter – det vil si de

Bønders rettigheter – resultater fra en internasjonal undersøkelse

rettighetene bønder har til å forvalte plante-genetiske ressursene i jordbruket og å bli belønnet for denne innsatsen.

Disse rettighetene er nedfelt i Den internasjonale traktaten om plantegenetiske ressurser for mat og landbruk (Plantetraktaten), som ble vedtatt i FNs Organisasjon for mat og landbruk (FAO) i 2001. Å ivareta disse rettighetene er avgjørende for å ta vare på de plantegenetiske ressursene i jordbruket. Plantegenetisk mangfold er ikke bare viktig for jordbruket blant fattige bønder i utviklingsland men også i vår rike del av verden. Vi er alle avhengig av dette mangfoldet for at våre matplanter kan tilpasses klimaendringer, plantesykdommer, skadedyr og andre utfordringer og behov. I Nord er det særlig blant bønder som driver økologisk jordbruk at rettigheter blir aktuelle. Blant disse bøndene arbeides det mer med forvaltningen av den plantegenetiske arven enn blant bønder forøvrig. Årsaken er behovet for å utvikle sorter som er bedre tilpasset økologisk jordbruk. Ivaretagelse av bønders rettigheter er derfor viktig for å kunne fortsette denne virksomheten.

Prosjektet Bønders Rettigheter

Dette danner bakteppet for et internasjonalt prosjekt som startet i mars 2005, *The Farmers' Rights Project*. Prosjektet tar for seg bønders rettigheter i forhold til plantegenetiske ressurser, slik de er nedfelt i Plantetraktaten. Denne traktaten anerkjenner den enorme innsatsen bønder har gjort for å ta vare på den plantegenetiske arven som grunnlaget for bønders rettigheter. Den stadfester videre at ansvaret for å ivareta disse rettighetene ligger hos regjeringene. Traktaten inneholder ingen bestemmelser om hvordan rettighetene skal ivaretas, men har flere forslag. Regjeringene står fritt til å velge tiltak i henhold til egne behov og prioriteringer. I en ellers internasjonalt bindende traktat, stiller disse bestemmelsene altså regjeringene fritt i spørsmålet om hvordan de vil ivareta bønders rettigheter. Likevel slås det fast at bønders rettigheter må sikres og fremmes på både nasjonalt og internasjonalt nivå.

Bestemmelsene om bønders rettigheter i Plantetraktaten har ført til usikkerhet om hvilken rolle traktatens styringsorgan skal ha og hvordan man kan gå fram for å sikre iverksetting av disse bestemmelsene. *Prosjektet Bønders Rettigheter* har til hensikt å gi et empirisk grunnlag for forslag til styringsorganet for Plantetraktaten om hvordan dette kan

gjøres. Det ledes fra Fridtjof Nansens Institutt og er støttet av det norske Landbruks- og matdepartementet og det norske Utenriksdepartementet. Prosjektets første fase (2005-2006) omfatter disse delkomponentene:

- En dokument- og litteraturstudie som viser forhandlingshistorien samt alle vesentlige bidrag til forståelsen av hva bønders rettigheter er og hvordan de kan ivaretas
- En internasjonal spørreundersøkelse som kartlegger forståelsen av bønders rettigheter, status for dere realisering, hindringer mot slik realisering, framtidige muligheter og forslag til Plantetraktatens styringsorgan
- Landstudier i Peru, Etiopia, India og Norge som utdyper kunnskapen fra den internasjonale spørreundersøkelsen i disse landene, og som utføres av forskere i disse landene
- En sluttrapport som oppsummerer resultatene fra prosjektet, trekker konklusjoner og gir anbefalinger
- Et seminar på første møte i Styringsorganet for Plantetraktaten som presenterer resultatene

To av landstudiene utføres gjennom den tyske bistandsorganisasjonen Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ), på oppdrag fra Det tyske føderale departementet for økonomisk samarbeid og utvikling (BMZ). GTZ har også vært en viktig diskusjonspartner i alle faser av prosjektet. En ny prosjektfase starter i 2007.

Kort om spørreundersøkelsen

Prosjektet Bønders Rettigheter nærer seg slutten av første fase. De fleste studier er ferdige og kan i sin helhet lastes gratis ned fra ovennevnte hjemmeside, slik også rapporten fra den internasjonale spørreundersøkelsen kan. Som en sentral del av *Prosjektet Bønders Rettigheter* samler denne rapporten oppfatninger og meninger fra de fleste deler av verden, alt fra offisielle FAO-delegater til representanter fra internasjonale offentlige (IGO) og frivillige organisasjoner (NGO) samt fra eksperter. Til sammen ble 60 spørreskjemaer fra 31 land mottatt. Undersøkelsen dekker Asia, Afrika, Europa, Latin Amerika og tildels Nord Amerika. Den dekker også et bredt spekter av meninger og innfallsvinkler til å forstå temaet.

Svar - begrepet bønders rettigheter

Plantetraktaten definerer ikke begrepet 'bønders rettigheter', men forklarer kun bakgrunnen for det og lister opp mulige tiltak for å ivareta disse rettighetene. For å vurdere responsen fra svarpersonene i denne undersøkelsen, måtte vi derfor vite hvordan de tolket dette begrepet. Dette ga oss igjen mulighet til å vurdere potensialene for å utvikle en klarere felles forståelse av det. Som det gikk fram av spørreundersøkelsen, opplevde en rekke respondenter dette som en sentral utfordring, for det er vanskelig å arbeide for bønders rettigheter nasjonalt og internasjonalt – og formidle hva dette dreier seg om – når det ikke finnes noen internasjonalt akseptert definisjon av begrepet.

En del respondenter hevdet at bønders rettigheter må utledes fra bøndenes praksis og sedvaner, og derfor må ansees som en sedvanerett. De fleste av disse la vekt på at bønders rettigheter først og fremst omfatter rettighetene til å bevare, bruke, bytte, selge og utvikle såfrø og formeringsmateriale i henhold til deres behov og prioriteringer.

Det nest viktigste aspektet ved bønders rettigheter var fordelingen av det økonomiske utbytte ved bruk av plantegenetiske ressurser i mat og landbruk. Imidlertid var meningene om dette svært ulike både når det gjaldt innhold og viktighet. Flertallet hevdet at det viktigste utbyttet ikke handler om penger, men om tilgang til såfrø og formeringsmateriale og til teknologi. For noen handlet det om belønning til enkeltbønder eller grupper av bønder for bruk av deres genetiske materiale i kommersielle sorter, eller det handlet om bøndenes immaterielle eiendomsrett. Mange andre respondenter var imot et slikt eiendomsperspektiv. De hevdet at det ville bli svært vanskelig å belønne bøndene for deres spesifikke bidrag til kommersielle sorter, siden de fleste plantesortene i landbruket er blitt utviklet ved utveksling mellom bønder over korte og lange distanser og i svært lange tidsrom, og at det ville bli vanskelig å identifisere de som legitimt kunne belønnes. Dessuten kan bøndenes immaterielle eiendomsrett føre til en "anti-commons" tragedie, dvs. at bøndene blir utelukket fra den frie bruken av et felles gode – landbrukets biodiversitet – ikke bare av planteforedlere (gjennom beskyttelse av plantesorter), men også av hverandre. Dette ville være i konflikt med den viktigste rettigheten for alle: Rettigheten til utveksling av frø og formeringsmateriale mellom bønder. Sist, men

ikke minst, mente noen respondenter at et slikt eiendomsperspektiv er fremmed for de fleste bønder i utviklingsland, og at det bryter med deres livssyn og tradisjoner.

Basert på undersøkelsen ble det utviklet en formulering som en minste fellesnevner for å forstå og formidle bønders rettigheter:

Bønders rettigheter består av de sedvanerrettighetene bønder siden landbrukets opprinnelse har hatt som forvaltere av landbrukets plantemangfold til å lagre, dyrke, utveksle og utvikle plantesorter, av deres legitime rett til å bli belønnet for deres bidrag til den globale beholdning av genetiske ressurser, så vel som for utviklingen av kommersielle plantesorter, og til å delta i beslutninger som angår disse rettighetene.

Svar - status for bønders rettigheter

Bønders rettigheter er en særlig viktig sak i land hvor flertallet av befolkningen lever på landsbygda og baserer sitt levebrød på jordbruk – og særlig er dette tilfellet når jordbrukssystemene er basert på tradisjonelle sorter. Som undersøkelsen viser, er dette tilfelle i mange utviklingsland. I land i Nord gjelder bønders rettigheter en langt mindre andel av befolkningen. Selv om de fleste bønder i Nord er avhengig av kommersielle plantesorter, er lagring og bruk av eget formeringsmateriale fremdeles praktisert til en viss grad, og det er økende interesse blant økologiske bønder for å utvikle planteforedling som er basert på tradisjonelle sorter. Derfor er bønders rettigheter også viktig i Nord, selv om det er i mindre grad enn i Sør.

Beskyttelse av bøndenes tradisjonelle kunnskap er et av tiltakene for å styrke bønders rettigheter som er foreslått i Plantetraktaten. En rekke land rapporterer at de har lovgivning og politikk for å beskytte bøndenes tradisjonelle kunnskap, men i sammenligning er lite av dette satt i verk. Imidlertid har en rekke prosjekter blitt gjennomført på lokalplan i ulike land i Nord og i Sør. I Nord har prosjektene ofte blitt gjennomført av offentlige institusjoner som en del av bredere programmer, mens prosjekter i Sør som oftest er gjennomført av NGOer, og er vanligvis ikke en del av regjeringens programmer. Prosjektene gir eksempler på hvordan bøndenes tradisjonelle kunnskap kan beskyttes.

Bønders rettigheter – resultater fra en internasjonal undersøkelse

Et annet tiltak som er forslått i Plantetraktaten er bønders deltakelse i fordelingen av utbyttet fra bruken av plantegenetiske ressursene. En rekke land i Sør har bestemt ved lov at det skal sørges for slik fordeling. I Nord er dette ikke et så relevant tema, siden de fleste bønder kjøper frø og formeringsmateriale fra frøforedlingsfirma, og det finnes ingen lovgivning med dette for øye.

Generelt deltar bønder i større eller mindre grad i ikke-monetær fordeling av utbytte fra bruk av plantegenetiske ressurser. De formene for fordeling som ikke handler om penger og som oftest ble nevnt, var tilgang til såfrø og formeringsmateriale, deltakelse i beslutninger om foredlingsvirksomhet, og i noen tilfeller deltakende planteforedling. Undersøkelsen viser at fordeling – av mange grunner – er mer lovende når utgangspunktet er bondesamfunn som faktisk bidrar til å opprettholde det plantegenetiske mangfoldet, enn hvis en forsøker å identifisere bondesamfunn som har utviklet visse plantesorter som blir brukt i kommersiell planteforedling. Det siste er ofte umulig på grunn av den måten bønders plantesorter er blitt utviklet på gjennom utveksling av såfrø og formeringsmateriale. Slike forsøk på fordeling kan derfor føre inn i en blindgate. Det er også mange flere eksempler på fordeling uten penger enn med penger. Også dette tyder på at mulighetene for det første er mest lovende.

Selv om dette er det generelle bildet, er det to eksempler fra Nord på utbyttedeling med penger som viser at det er muligheter også for andre former for utbyttedeling. Undersøkelsen viser at ordninger som ikke er basert på fordeling av penger er mest lovende i Sør, og at det er liten interesse for utbyttedeling i Nord, bortsett ifra et par tilfeller ordninger basert på fordeling av penger ble fulgt.

Et tredje tiltak for å gjennomføre bønders rettigheter, foreslått i Plantetraktaten, er deltakelse fra bønder i beslutninger som angår forvaltningen av de plantegenetiske ressursene i mat og landbruk. Det finnes generelt sett få eksempler på lovgivning om dette, men noen land i Sør har omfattende lovgivning om deltakelse. Til tross for dette, viser det seg at den faktiske deltakelsen i beslutninger ofte er marginal, og den er ofte begrenset til storbønder som normalt ikke er opptatt av forvaltningen av det plantegenetiske mangfoldet. I Nord er deltakelse fra bønder i beslutningsprosesser

mer vanlig, men det foregår uten henvisning til spesifikke lover eller politikk.

Tresking av en hveteåker i Norge. Foto: Svein Ø. Solberg

Bønders sedvane med å lagre, bruke, bytte og/eller selge såfrø og formeringsmateriale fra egen avling er også nedfelt i traktaten, men uten å gi noen særskilte føringer. Denne sedvanen er i økende grad påvirket av reguleringer om planteforedlerrettigheter og om sertifisering av såfrø og foredlingsmateriale for salg. Selv om slik lovgivning er mest restriktiv i Nord, er det nylig blitt innført slike lover i mange land i Asia og Latin-Amerika, ofte med noen unntak for småbønder. I Afrika har fortsatt de færreste land slik lovgivning, men også her kommer det relativt raskt på dagsorden pga. internasjonale forpliktelser overfor Verdens Handelsorganisasjon. Det finnes interessante eksempler i flere land i Sør, så vel som i Nord, på hvordan slik lovgivning kan bli formulert på en måte som i forskjellig utstrekning ivaretar bønders rettigheter.

Evaluering og suksesshistorier

Det store flertallet av svarpersonene er ikke fornøyde med innsatsen til sine land når det gjelder bønders rettigheter. Det er utilfredshet i Sør såvel som i Nord. Ikke desto mindre meldte til sammen 28 svarpersoner om suksesshistorier om bønders rettigheter, og mange meldte om mer enn en suksesshistorie. Historiene dekker emner som:

- Forbedringer av bønders systemer for forvaltning av såfrø, inkludert oppbevaring
- Registrering av bønders plantesorter og beslektet kunnskap
- Økt bruk av bønders plantesorter
- Deltakende planteforedling, inkludert styrking av bønders såfrøsystemer
- Tilgang til genetiske ressurser og relatert informasjon

Bønders rettigheter – resultater fra en internasjonal undersøkelse

- Pengebasert fordeling av utbytte
- Initiativ til og deltakelse i prosesser for formulering av lover om bønders rettigheter
- Deltakelse i beslutninger på nasjonalt nivå om forvaltning av agrobiodiversitet
- Eksempler på bønders bruk av sine juridiske rettigheter
- Bønders arbeid for deltakelse i beslutninger som omhandler GMOer
- Lovgivning som sikrer bønders rettigheter til å lagre, bruke, bytte og selge såfrø og formeringsmateriale

Historiene viser at det allerede finnes et omfattende potensial for å utlede modeller til gjennomføringen av bestemmelsene i Plantetraktaten om bønders rettigheter. Historiene kan også danne grunnlaget for erfaringsutveksling og for utvikling av strategier og planer for å iverksette bønders rettigheter.

Hindringer, utfordringer og muligheter

Mangel på bevissthet blant bønder var den hyppigst nevnte hindringen for å iverksette bønders rettigheter, med mangel på bevissthet blant myndighetene tett bak. Problemet har rot i vanskene forbundet med å definere bønders rettigheter, og de ulike tolkningene – og mangel på forståelse – av dette begrepet. Det er særlig problemer når det dreier seg om privat eierskap og økonomisk utbytte. Undersøkelsen viser at mange av svarpersonene føler at vektlegging av slike aspekter tilslører diskusjonen, og noen så det som et hinder for bønders rettigheter, fordi man ikke kommer noen vei med slike tilnærminger og fordi man risikerer at bønder slutter å dele frø seg imellom. For å løse disse problemene er det behov for omfordelingsmekanismer som er mer i tråd med hovedprinsippene i bønders rettigheter, dvs. ordninger som belønner forvaltning av plantegenetisk mangfold uten å skape nye eierstrukturer som ville slå negativt ut for bøndenes forvaltning av plantearven. I følge mange svarpersoner trenges det også mer informasjon og opplæring om bønders rettigheter blant bønder og beslutningstakere.

Politiske og økonomiske hindringer var fremhevet av mange svarpersoner, noe som understreker at det rådende landbruksparadigmet er i strid med en bærekraftig forvaltning av de plantegenetiske ressursene i mat og landbruk, og dermed også med iverksettinga av bønders rettigheter. Paradigmer er ikke lett å forandre,

men svarpersonene hadde mange forslag til hvordan en kunne gå fram. Det viktigste er deltakelse fra interesserte bønder i relevante beslutningsprosesser, men også å skape rom for bærekraftig forvaltning nedenfra, gjennom deltakende planteforedling og markedsføring av de framforedledede sortene.

Dårlig, svak eller selvmotsigende lovgivning var oppfattet som en hovedhindring i mange land. Flere svarpersoner framhevet viktigheten av å utvikle en hensiktsmessig lovgivning og/eller skape rom for bønders rettigheter i eksisterende lovgivning.

Flere svarpersoner følte at frøfirmaene har en betydelig innflytelse over politikken og at ytre press gjorde det vanskelig for politikere å velge en politikk i samsvar med bøndenes behov. Det ble foreslått at Plantetraktaten kan brukes som en motvekt til ytre press, og frøfirmaene burde inviteres til å støtte opp om arbeidet for å iverksette bønders rettigheter.

Organisasjoner fra det sivile samfunn (NGOer) er ofte initiativtakere i arbeidet for å iverksette bønders rettigheter, men flere svarpersoner følte at organisasjonene i deres hjemland ikke var oppmerksomme nok på disse rettighetene. Kapasitetsbygging hos NGOer ble foreslått som en måte å nærme seg dette problemet på, og også til dette trenges det midler.

Deltakere i arbeidet

Respondentene i spørreundersøkelsen ble spurt om deres bidrag til realiseringen av bønders rettigheter.

Den vanligste aktiviteten blant NGOer som er engasjert i arbeid med bønders rettigheter, er informasjons- og nettverkarbeid i tillegg til politisk arbeid på nasjonalt nivå, og i noen få tilfeller på internasjonalt nivå. Som en følge av dette forsøker noen organisasjoner å bistå bønder i deres arbeid med å oppnå politisk innflytelse. Noen organisasjoner er også engasjert i å bevare plantesorter og i deltakende planteforedling, og/eller støtter tiltak for å etablere registre over bøndenes plantesorter. Noen få organisasjoner støtter bøndene i deres arbeid med å få markedsadgang for produkter basert på tradisjonelle sorter. En organisasjon i denne undersøkelsen er en bistandsorganisasjon som støtter NGOer i Sør i deres arbeid for disse formålene, men den prøver også direkte å påvirke politikken i sitt eget land og på internasjonalt nivå.

Bønders rettigheter – resultater fra en internasjonal undersøkelse

Ekspertene i undersøkelsen ble spurt om hva de hadde skrevet om bønders rettigheter, og disse opplysningene ble fulgt opp videre i dokumentasjons og litteraturstudien i prosjektet.

Delegater til FAO fra de ulike landene ble spurt om å identifisere faktiske eller potensielle allierte for realiseringen av bønders rettigheter. De nevnte en rekke statlige institusjoner som viktige aktører når det gjaldt bønders rettigheter, og i tillegg svarte mange av dem at bondeorganisasjoner, NGOer og/eller eksperter var eller ville være allierte i dette arbeidet.

Funnene tyder på at det finnes ressurser for å realisere bønders rettigheter i en rekke land. En mer systematisk analyse av faktiske og potensielle nettverk for å realisere bønders rettigheter, kan gi ideer til og modeller for hvordan en kan forene ressursene mot dette målet.

Hva Plantetraktaten kan gjøre

Undersøkelsen viser at svarpersonene er temmelig samstemte i sin analyse av hva Plantetraktatens styringsorgan bør gjøre for å fremme realiseringen av bønders rettigheter og av hvilke tema som er sentrale i denne sammenhengen.

Alle svarpersonene foreslår at styreorganet bør treffe tiltak for å sikre og fremme bønders rettigheter. Det absolutte minimum som ble foreslått, er at styringsorganet organiserer erfaringsutveksling om realiseringen av bønders rettigheter. På grunnlag av svarene i spørreundersøkelsen er det sannsynlig at dette forslaget er det som har de beste utsiktene til å bli akseptert av styringsorganet.

Dessuten syntes de fleste svarpersonene at styringsorganet bør oppmuntre landene til å utvikle nasjonale planer for gjennomføring av bønders rettigheter, og det bør overvåke og støtte iverksettingen av disse planene.

Svarpersonene kom med en rekke andre forslag, slik som å utvikle internasjonale minimumsstandarder for bønders rettigheter ut fra nasjonale og regionale erfaringer; framheve modeller som er gode eksempler på iverksetting; støtte til utforming av lover og institusjonell bistand til land i deres arbeid med å realisere bønders rettigheter; offentlig informasjon og bistand til å kommunisere viktigheten av bønders rettigheter og til arbeid med å sikre at bønder er representert i styringsorganet.

Bønders rettigheter er et vidt begrep uten noen streng definisjon. Selv om avtalepartene er frie til å definere bønders rettigheter alt etter deres behov og prioriteringer, er det viktig å være klar over de generelt sett mest presserende sakene, for å kunne vurdere hvordan disse kan arbeides med på internasjonalt nivå.

Ifølge svarpersonene, er den viktigste saken å arbeide med på internasjonalt nivå, spørsmålet om hvordan bøndene kan sikres tilgang til et mangfold av såfrø og formeringsmateriale i tråd med deres behov. Dette er avgjørende for nåtidens og framtidens landbruk og dermed for nåtidens og framtidens levebrød for bøndene. Det er også svært viktig for matsikkerheten generelt. For å arbeide med disse spørsmålene på en hensiktsmessig måte, er det nødvendige å ta hensyn til de ulike behovene og rammebetingelsene i de forskjellige landene.

Den tredje saken som er sett som viktig av svarpersonene, er representasjon fra bønder i beslutningsorgan på nasjonalt nivå når det gjelder plantegenetiske ressurser for mat og landbruk. Mange svarpersoner uttrykte at en sentral grunn til hvorfor lovgivning og politikk om disse spørsmålene er svak, eller til og med mangler, er at bønder ikke er godt nok representert i relevante beslutningsorgan.

Spørsmålet om bøndenes sedvane med å lagre, bruke, utvikle, bytte og selge såfrø og formeringsmateriale, også når disse er beskyttet av immateriell eiendomsrett, ble ansett som svært viktig av mange svarpersoner. Det er tett forbundet med det første spørsmålet om tilgang til formeringsmateriale, siden en begrensning av bøndenes praksis i dette hen-seende vil påvirke tilgangen til dette materialet. Det er derfor et spørsmål som trenger oppmerksomhet på internasjonalt nivå. Imidlertid er dette det spørsmålet som forårsaket de heteste kontroversene i forhandlingene som ledet fram mot Plantetraktaten, uten at det ble funnet noen solide løsninger. Det er derfor viktig at et slikt spørsmål blir tatt opp på en genuint ny og konstruktiv måte som tar hensyn til hvert lands frihet til å velge løsninger i henhold til deres behov og prioriteringer.

Det viktigste spørsmålet som svarpersonene kom med i tillegg til det som er nevnt ovenfor, var bønders rettigheter når det gjaldt biosikkerhet ('biosafety') og genetisk modifiserte organismer (GMOer). Dette er presserende saker i en rekke land, og vil sannsynligvis få

Bønders rettigheter – resultater fra en internasjonal undersøkelse

mer oppmerksomhet i de kommende årene. Flere svarpersoner mener at bøndene må ha rett til å velge om de vil dyrke GMOer eller ikke, og at det er vanskelig å ivareta denne retten hvis de ikke er informert om innholdet av GMOer i såfrøet de kjøper, eller hvis avlingene deres smittes fra åkrer i nærheten. Også matvarehjelp som inneholder GMOer er sett på som en fare for denne retten, og nødhjelpsorganisasjoner er bedt om å respektere myndigheters beslutninger om ikke å innføre GMOer i sine land.

Konklusjoner

Undersøkelsen viser en mulig vei for Plante-traktatens styringsorgan i arbeidet med å realisere bønders rettigheter. Denne veien ivaretar landenes frihet til å velge tiltak i henhold til deres behov og prioriteringer og har bred støtte blant svarpersonene fra alle kanter av verden, og på tvers av kategorier.

Undersøkelsen viser også at det allerede finnes et omfattende erfaringsmateriale med læringspotensiale samt muligheter for å utvikle modeller for realiseringen av bønders rettigheter. Dokumentasjon og analyse er avgjørende for å avdekke dette potensialet i større detalj.

Det er mange og store hindringer i veien for å realisere bønders rettigheter. Denne undersøkelsen framhever de viktigste hindringene, sett fra svarpersonenes synsvinkel, og peker samtidig på muligheter til å løse dem. En av hindringene er den uklare forståelsen av begrepet 'bønders rettigheter'. Denne undersøkelsen har forsøkt å sette sammen ulike tolkninger og utvikle et felles grunnlag for forståelsen og formidlingen av bønders rettigheter, en minste fellesnevner.

Det finnes allerede mange personer og institusjoner rundt om i verden som arbeider for å realisere bønders rettigheter. Denne undersøkelsen har identifisert noen typiske nettverk samt NGOer og eksperter som er engasjert i saken. Det er behov for mer arbeid for å avdekke eksisterende ressurser. Undersøkelsen representerer en begynnelse, og viser potensialene som ligger i å forene ressursene i arbeidet med å realisere bønders rettigheter.

Norge fremmet på det første møtet i Plante-traktatens Styringsorgan i Madrid i juni 2006 et forslag om at bønders rettigheter settes opp på arbeidsplanen for Styringsorganet. Dette

forslaget ble vedtatt med stor støtte fra utviklingslandene.

"Burundi er et fattig land. Mer enn 90 prosent av befolkningen bor på landsbygda og har landbruk som grunnlag for sitt levebrød. Under disse forholdene kan det fastslås at å erklære bønders rettigheter ville trygge alle i Burundi."

Salvator Ndabirorere, Burundi

"I økende grad blir bønder i Nord fratatt de økonomiske og juridiske rammebetingelsene som sikret deres forvalterrolle i landbruket."

Erik Evenrud, Norge

Mer informasjon:

www.fni.no/farmers/main.html

Sist oppdatert 10. november 2006

Nasjonalt Pilotprosjekt for Økologisk Formeringsmateriale

- Tema 1 – Engfrø
- Tema 2 – Søkorn
- Tema 3 – Settepotet
- Tema 4 – Grønnsaker og urter
- Tema 5 – Frukt og bær
- Tema 6 – Generelt om frø

Last ned fra www.agropub.no eller www.grontfagsenter.no/of

Utgitt med støtte fra Statens Landbruksforvaltning